

vasikkavuoma slåttermyr

slåttern var årets höjdpunkt

»Och aldrig var myren så
vacker som i september«
berättar Hildur.

Hon växte upp med Vasikkavuoma som närmaste granne. Slåttern på myren var årets bästa tid. Då arbetade flera hundra människor ute i det ljusgröna fräkenet med liar och räfsor. Redan som tioåring började Hildur Karlström själv att hjälpa till med det tunga arbetet.

Salo gård ligger på ett krön ett par ängar ovan Vasikkavuoma och utsikten över myren är ståtlig. Ljusgrönt, frodigt fräkenet breder ut sig vid backens fot och gråa lador slumrar i ett band mitt ute på myren. Hit flyttade Hildur Karlström, född 1910,

med sina föräldrar då hon var ett år gammal.

Slåttertiden var årets höjdpunkt. Då kunde flera hundra människor från gårdar och byar runt omkring arbeta samtidigt ute på myren.

Hildur Karlström
har alltid bott vid
Vasikkavuoma.

For Hildur Karlström, born 1910, the harvest was the best time of the year. Then, several hundred people from the neighbouring villages would work on the bog. Working days were long; 15 hours in dry weather. When Hildur was ten years old, she started working in the harvest. The men and children used to cut the grass and the women collected it using rakes.

– Jag brukar säga som Edvard Persson, säger hon.

– Jag har bott vid Vasikkavuoma i hela mitt liv och sett folk komma och gå.

Det var viktigt att bärga fräkenhöet först. Det var bra vinterfoder åt mjölkorna.

– Om man gav korna fräkenhö blev mjölken fet och fin, berättar Hildur. Kor som hade gått i sin och kalvar gavs starrhö, som inte ansågs lika rikt på näring.

flera veckors slätter

Man började slå myren kring den 18 juli. Goda år, då myren var torr och det var

soligt väder, hann varje gård slå sin del av myren på tre, fyra veckor. Andra, regniga, år kunde man hålla på med slättern i sex, sju veckor.

– Far gick ut tidigt för att slå, vid fyratiden på morgonen. Vid tiotiden var fräkenet tillräckligt torrt att vändas och sedan vid halv fyratiden på eftermiddagen kunde man bära in höet i ladorna, om vädret var fint.

slog i tretakt

– Då man slår fräken låter det så skönt, det visslar. Den är spröd och fin och lätt att slå, berättar Hildur.

Första steget i höbärgningen är förstas själva slättern. Myren har alltid slagits för hand med lie.

»Då hörde jag ett kacklande. Jag såg upp och flera hundra tranor flög över myren«.

– Man slog i tretakt, så här. Hon stiger upp och visar med käppen. Det ser vant ut. Först ett litet kort slag, så ett längre och sist ett långt svepande slag. På så vis fick man ihop höet till en liten välme med en gång. Om man såg att det skulle bli ostadigt väder framåt natten räfsade man ihop höet i små välmar så att det bara blev vått på utsidan. Nästa morgon breddade man ut höet igen och lät det torka.

Där myren var mycket våt lade man ihop höet i stora välmar och vred till slanor som man lade runtom alltihop. Sedan var det bara att slänga upp välmen på ryggen och bära iväg den till ladan.

– Jag kan när som helst sno ihop en sådan slana, försäkrar Hildur med ett leende.

långa dagar
och amerikanskt fläsk

Som tioåring började Hildur att hjälpa till med slåttern. Barnen hade speciella räfsor och liar som var lite mindre än de vuxnas. Oftast var det männen och barnen som slog och kvinnorna räfsade ihop höet, men en del kvinnor slog också. Hildurs mamma stannade hemma och skötte småbarnen och gården.

– Det kunde bli långa dagar. Om det var mycket hö kom man hem vid sju-åttatiden. Då hade mamma eldat i bastun och lagat mat, ofta var det risgrynsgröt och det smakade bra.

Vid slåttern hade familjen mat med sig ut på myren. Det brukade vara filbunke, hårt bröd som bakats i bagarstugan på gården och »amerikanskt fläsk«.

– Fläsket köpte man. Det var ordentligt salt, tjockt och med mycket vitt och fint fett, minns Hildur.

– Man skar av det på brödet. Ibland brukade far koka bitar av hårt bröd i lite vatten och lägga i lite amerikanskt fläsk. Det var gott.

årstidernas växlingar

Myren var viktig för Hildur och hennes syskon också under resten av året. Många fåglar häckade där och andra använde myren som rastplats på väg till eller från sommarvistet. På våren, då snön började smälta, brukade Hildur gå ut och titta efter de första tranorna.

Och aldrig var myren så vacker som i september.

– Det var en söndag om morgonen, vid tiotiden, berättar Hildur.

– Solen sken och det blänkte till i en fönsterruta på andra sidan myren. Vasikkavuoma stod med fyllda lador och hässjorna stod frodiga och runda. Skogen var i full höstprakt. Då hörde jag ett kacklande. Jag såg upp och flera hundra tranor flög över myren.

Fortfarande slår man med lie på myren. Orven är ofta gjord av björk, och av en björkkvist böjer man till en vinge, »siipi«. Vingen gör att höet samlas i strängar vilket underlättar när höet räfsas ihop.

myrhö ger fet mjölk

Nästan varenda myr i Norrbotten slogs i början av 1900-talet. Myren gav gott och näringsrikt vinterfoder åt kor och renar. Men myren skulle inte bara slås och höet bärgas. För att få bättre skördar började man tidigt att experimentera med vattenregleringar.

Slättermyrarna har spelat en stor roll för folket i Norrbotten. Det var faktiskt de som gjorde det möjligt för många gårdar

att hålla mjölkkor över huvudtaget. Korna gick på skogen om somrarna och på vintern utfodrades de med hö från myrarna.

At the beginning of the 20th century, virtually all wetlands in Norrbotten were harvested to provide winter fodder for the cattle. Now, about 0.1% of the former area is cut.

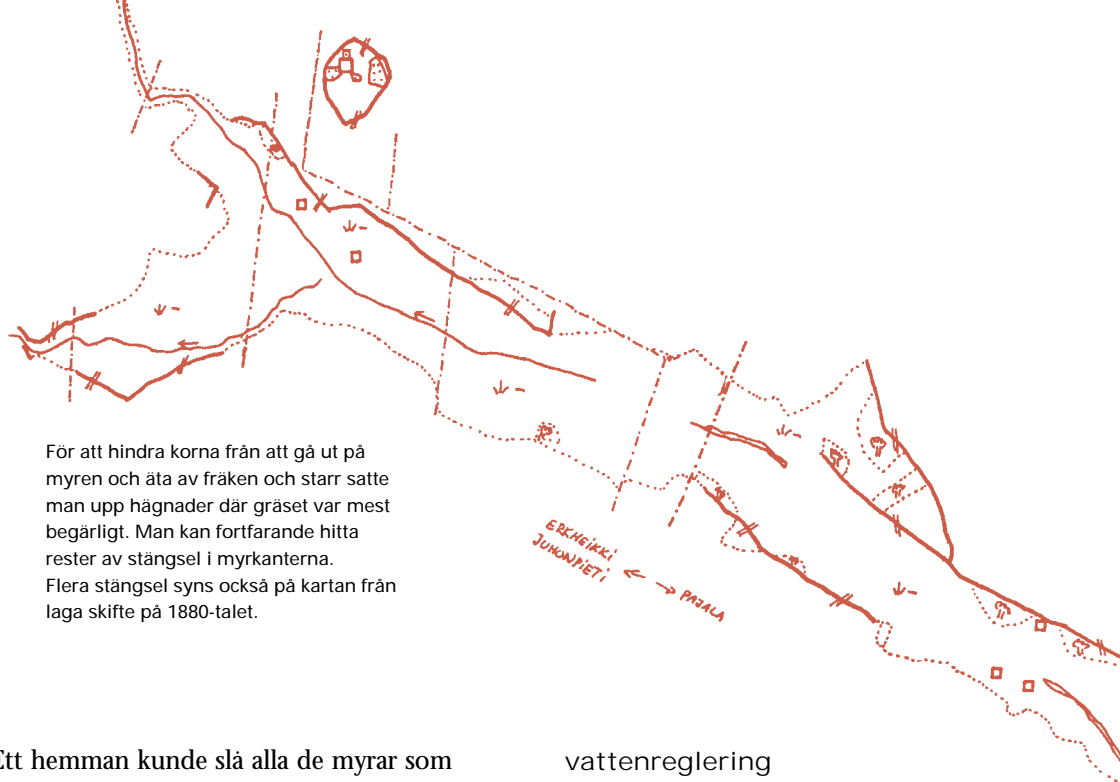
The scythe has a particular feature; a »wing« made of a bent twig collects the cut grass in bundles which then are easier to rake together. The wetland are not fertilised. Instead, the flow of water over the ground is regulated in order to recycle the nutrients in the bog.

FAKTA MYRSLÄTTER

I början av 1900-talet stod slättermyrarna, tillsammans med strandängarna, för en mycket stor del av höet i Norrbotten. Under toppåret 1927 slogs omkring 200 000 hektar ängsmark i länet. På 50-talet slutade många gårdar med mjölkkor och slättern på myrarna upphörde. Nu slås ungefär 1,5 promille (tusendelar) av den forna ytan, omkring 300 hektar ängsmark i Norrbotten.

Det hö som alltid varit mest eftertraktat på myren består av sjöfräken, vattenklöver och strängstarr. Det växer där det är som blötast.

För att hindra korna från att gå ut på myren och äta av fräken och starr satte man upp hägnader där gräset var mest begärligt. Man kan fortfarande hitta rester av stängsel i myrkanterna. Flera stängsel syns också på kartan från laga skifte på 1880-talet.

Ett hemman kunde slå alla de myrar som fanns i närheten av gården för att ha tillräckligt med foder för vintern. Det näringsrika fräkenhöet gjorde att korna mjölkade rikligt med fet mjölk.

En del av myrarna slås fortfarande. Eftersom marken är för mjuk för tunga traktorer sker slåttarna med lie än i dag. Lieskaftet, orven, är oftast gjord av björk som noga valts ut för att ha rätt form och storlek. Längst ned surrar man fast en liten vinge som böjs till av en björkkvist och sedan kläs med flätade vidjor. Vingen gör det lättare för räfserskorna att samla upp det glesa höet. Den hjälper nämligen till att fånga upp det slagna höet vartefter lien sveper genom fräken och starr.

vattenreglering
istället för gödsel

På myren gödslade man inte. Det värdefulla stallgödslet användes istället till åkarna. Men man använde andra metoder för att få bättre avkastning på myren – olika typer av vattenregleringar. Myrslåttarna ansågs så viktiga att Hushållningssällskapet reste runt i byarna för att informera om hur myrarna bäst skulle skötas.

Resultatet i Norrbotten blev vad man i dag kallar dammäng och siläng.

dammäng

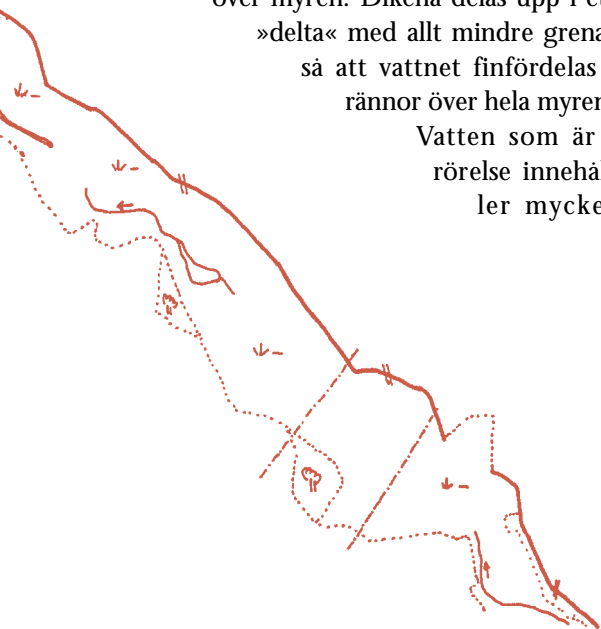
Dammängar överdäms i oktober tills vattnet står en meter över markytan. Sedan får vattnet stå så över vintern för att hind-

ra tjälen att komma åt marken. På våren tappar man ur vattnet och iskakan som finns kvar lägger sig på tuvorna och plattar till dem så att marken blir lättare att slå. Sedan höjer man vattennivån igen i ett par omgångar. Den sista dämningen gör man för att gödsla marken. Då vattnet till sist släpps ut i juni stannar sediment kvar och ger näring åt växterna från myren.

siläng

Silängar anläggs på sluttande mark. Här dämmer man ett mindre vattendrag och leder om vattnet i diken som man grävt över myren. Dikena delas upp i ett »delta« med allt mindre grenar så att vattnet finfördelas i rännor över hela myren.

Vatten som är i rörelse innehåller mycket

syre. Och syre behövs för att bryta ned döda växtdelar till näring som kan tas upp av växterna på myren. Det är alltså ett annat sätt att ta vara på den näring som redan finns på myren.

slätter på Vasikkavuoma

Vasikkavuoma har slagits under lång tid, kanske sedan 1700-talet. Eftersom den 250 hektar vida myren är rik på sjöfräken var den en stor tillgång för gårdarna i närheten. Innan man började med lador på myren hässjade man höet. Redan vid det laga skiftet på 1880-talet stod några enstaka lador mitt ute på myren.

I myrkanten står ännu en slätterkoja, där man kunde sova under slätteren om det var för långt att gå hem på kvällen. På de nötta vägstockarna i kojans har övernattande ristat in sitt namn och datum. Den äldsta inristningen gjordes den 27 april år 1811.

Eftersom Vasikkavuoma är så stor och slogs av många gårdar sköttes myren troligen på flera sätt. Så här gjorde man på en äga:

Torra år dämde man vid bäcken som rinner i mitten av myren. Det gick till så att man satte ned slanor och tunna störar i marken. Sedan rev man upp torv i stora sjok och satte den som vägg mellan slanorna. Vattnet dämades upp över skiftet och fick stå så i ett par månader tills sedimentet hade sjunkit och vattnet långsamt fick rinna ut.

För att öka avkastningen på myrar har olika varianter av vattenreglering utvecklats. För att höja vattennivån bygger man dämmen över vattendrag.

Efter att höet är slaget får de torka en stund på marken. Men ganska snart är det dags att räfsa ihop det till vålmar.

There are about 100 barns on Vasikkavuoma. They were constructed to refrain reindeers from eating the hay. The hay was stored in the barns until it was needed on the farm.

The gable walls are wider at the top than at the bottom. This is to prevent the hay from being too densely packed, as it then would rot.

During the 1980s, about 70 barns were restored.

Ladornas rike

Ladorna på Vasikkavuoma står som tysta minnesvårdar över forna tiders idoga arbete på myren. Nästan etthundra stycken är de. Gråa och väderbitna står de där ute i det ljusgröna fräkenhavet.

De första ladorna på Vasikkavuoma byggdes i slutet av 1800-talet. Innan dess hässjade man höet och lät det ligga kvar ute på myren tills vintern kom och marken hade frusit till. Då hämtade man hem det till gården med häst och släde, vartefter det behövdes.

Troligen började man bygga lador för att hindra renarna från att äta av höet på vintern.

fallfuror och granstockar

Ladorna är timrade av stora fallna furor från den kringliggande skogen. Fallfurorna var det starkaste och mest tåliga virke som gick att få tag i och det kräver ingen behandling för att hålla länge. Hela granstockar läggs som grund och på dem bygger man sedan upp ladan.

Det är viktigt att ladan ligger lite högre än myren, annars kan den förstöras av svallisen på våren. Taket gör man av senvuxen fura som klyvs på längden till tjocka brädor.

Inne i ladan hänger en eller ett par slanor mellan väggarna. På slanorna hänger man upp höet så att det kan torka lite till.

Ladans väggar är inte helt raka, utan gav-larna är bredare upptill än nedtill. På så vis hindras höet att packas alltför hårt och möglar inte så lätt.

ladorna flyttades hem

Tidigare stod ladorna tätt på Vasikkavuoma. I mitten av femtiotalet fanns cirka 200 lador på myren. Då gårdarna i trakten slutade med mjölkkor tog man ned en del av ladorna för att sätta upp dem hemma på gården istället. Men fortfarande står ett 70-tal lador kvar och påminner oss om arbetet på myren. En del används fortfarande.

Under 1980-talet restaurerades ett 70-tal lador. De flesta finns ut mot bäckfåran som vindlar i mitten av myren, där gräset är rikast och mest fräken växer.

bland sjöfräken och vadare

Små sirliga blommor, insektsätande växter och häckande sångsvan. Det öppna myrlandskapet på Vasikkavuoma ger livsrum åt många växter och djur.

typiskt växtsamhälle

Vasikkavuoma är en rik myr. I myrens mitt, där det är som våtast, växer sjöfräken, strängstarr och vattenklöver med sin vita, fransiga blomma. I sig är de inte några ovanliga arter, men tillsammans bildar de ett så kallat »växtsamhälle« som är typiskt för en rik slättermyr och som blir allt mer sällsynt. Det är också de här växterna som man främst har tagit tillvara på Vasikkavuoma.

Det finns totalt ett 50-tal kärlväxter på Vasikkavuoma. På bilderna på nästa sida presenteras ett axplock av dem.

fler insekter ger rikt fågelliv

Slättern ger också fler smådjur på myren. Mer solljus och värme kan leta sig ned mot marken och det gynnar främst insekterna som blir fler. Och de i sin tur drar till sig fåglar. Rovfåglar som blå kärrhök och jorduggla kan ses sväva över Vasikkavuoma på jakt efter byte. Den stora, öppna myren gör det lätt för dem att söka sin föda.

På våren är Vasikkavuoma rastplats för många olika fågelarter på väg norrut för att häcka. Sångsvanar, tranor, gäss, änder samt vadare, t ex storspov, kan ses här från slutet på april och under maj. Ett par tranor har också stannat för att häcka på myren under många år.

The plants on Vasikkavuoma together make up a »plant community« which is less and less common. About 50 species can be found here; a few are shown in the pictures.

As the grass is cut, more sunlight and heat reaches the ground, promoting insects. And with the insects come birds who feed on them, and birds of prey such as owls and harriers.

Vasikkavuoma is also a resting ground for many migrating birds, such as cranes and curlews.

Slätterblomman lyser som en liten stjärna bland det ljusgröna fräkenet. Den tillhör de arter som gynnas av slätter.

Sprängörten är en storvuxen flockblommig växt med en tjock rot full med hålrum. Hela växten är mycket giftig, men trots det äter korna den övre delen som brukade sparas i höet.

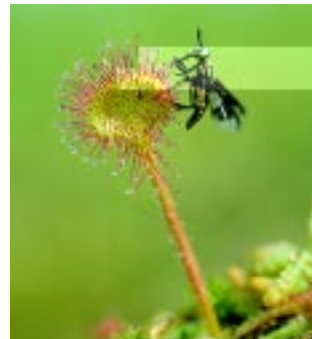

Myrbräcken är en liten, sirlig växt som bara växer där marken innehåller järnockra. Den fanns tidigare i Sydsverige, men har försvunnit där sedan de flesta våtmarker dikats ut och vuxit igen. I Norrbotten har den ännu en fristad, men blir allt ovanligare här också.

På senare år har kärrspiran blivit vanligare, speciellt i myrens utkanter. Kärrspiran finns i två färger, lilaröd och gulvit, och växer på stora fläckar där myren är lite torrare. Här växer också underarten nordspira, som är lite mindre.

Tätört (t.v.) och sileshår (t.h.) är två småvuxna växter med ett alldeles speciellt sätt att skaffa näring – de fångar insekter i ett slemmigt sekret. Tätörten fångar sitt byte på bladen och sileshåret har små hår med slemkörtlar där insekterna fastnar. Bägge är så små att de klarar sig undan lien.

Flera arter av orkidéer växer på myren. De rödrosa ängsnycklarna står eleganta bland ljusgröna strån. På bilden syns den sällsynta orkidén lappnyckel som också växer på myren

byalag återskapar slättermyren

Byarna runt Vasikkavuoma har tillsammans börjat slå myren, för att återskapa den som den såg ut i mitten av 1900-talet. Med röjsåg och lie gör de en del av vårt kulturarv levande.

Det sjunger om lien då det ljusgröna fräkenhöet faller för eggen. Stövlarna plas­kar i vattnet. Musklerna i rygg och armar spänns då lien går i en mjuk båge genom fräken och vattenklöver. Det är slätterdag på Vasikkavuoma i Pajala kommun. Ett trettiotal bybor har slutit upp för att in­viga årets slätter på myren.

myrhö blir renfoder

De fyra byarna runt Vasikkavuoma – Mukkakangas, Erkheikki, Juhonpieti och Autio – har gått samman i en utvecklings­grupp (MEJA) för att tillsammans bland annat återskapa och sköta Vasikkavuoma slättermyr. Sedan 1996 röjer man myren från sly och buskar som annars växer upp snabbt. Sedan slås myren med lie, precis som man gjorde förr. På så vis kan man åter ta tillvara höet på myren. Men nu ska det säljas som renfoder.

skötsel för framtiden

Folket i trakten hoppas att myren kan ge eftertraktade arbetstillfällen, men också att den stora öppna ytan bevaras som ett minne för kommande generationer om hur människor levde och brukade jorden förr. Man hoppas också att skötseln kan ge en plats för de växt- och djurarter som är karakteristiska för myren.

Sist i slätterarbetet bärs höet in i ladorna. Under vintern hämtar man sedan hem höet allteftersom det används.

The villages around Vasikkavuoma have started to cut the grass on the bog, to restore it to the way it was in the 1950s. By using chain saws and scythes they keep a part of our cultural heritage alive. And the grass, which is cut as in the old times, will now be sold as fodder for reindeer.

Det ljusgröna fräkenet böljar sakta för vinden. Nära etthundra gråa lador slumrar tyst där ute på myren. Allt är stilla. Tanken på de hundratals människor som förr varje sommar arbetade med att slå och bärga höet ute på den blöta myren känns mäktig.

Vasikkavuoma slåttermyr i Pajala kommun är ett minne från den tid då varje myr i Norrbotten var viktig för människors överlevnad. Den är också en av de få myrar som slås idag.

I den här broschyren vill vi berätta lite om myren, om slåttern och om människorna kring Vasikkavuoma.

**LÄNSSTYRELSEN I
NORRBOTTENS LÄN**

Länsstyrelsen i Norrbottens Län, Luleå 1998

Form: Plakat

Tryck: Luleå Grafiska

Text: Jessica Lindström Battle

Foto: Marie Björklund/Länsstyrelsen

Tore Hagman/Naturfotograferna

Ingmar Holmåsén/Naturfotograferna

Rolf Kaarlenkaski

Torbjörn Lijja/Naturfotograferna

Axel Ljungquist/Naturfotograferna

Klas Rune/Naturfotograferna

Tomas Utsi/Myra Bildarkiv

Sture Westerberg/Länsstyrelsen

Jörgen Wiklund/Naturfotograferna

